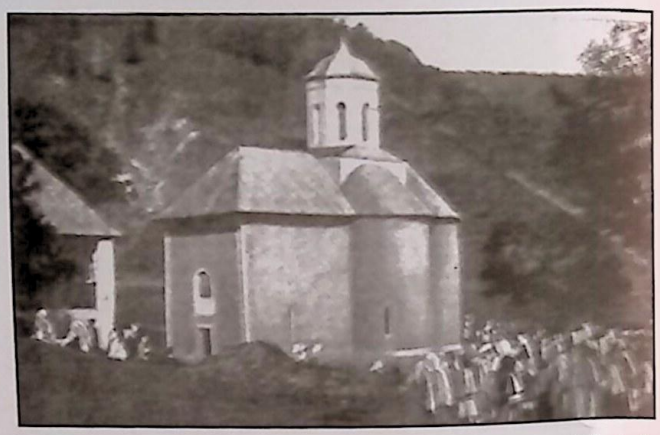
Anca Petresc – restaurator artă

RESTITUIRI ISTORIOGRAFICE INEDITE DIN ȚINUTUL PĂDURENILOR: O COPIE MANUSCRISĂ A TABLOULUI VOTIV ȘI PIETREI TOMBALE A DOMNIȚEI ZAMFIRA DE LA MĂNĂSTIREA PRISLOP

Monahismul românesc din Transilvania, atât cel de factură confesională ortodoxă, cât şi cel de substanţă greco-catolică, ilustrează o devenire temporală ecumenică în cazul Mănăstirii de la Prislop – Silvaşul de Sus (judeţul Hunedoara), pe parcursul a circa şase secole de dăinuire.

Amplasată în partea sudică a Munţilor Poiana Ruscăi, respectiv a Ținutului Pădurenilor, la locul numit odinioară „*Prisloapele*" (loc de trecere, interfluviu), dintre zona Hunedoarei cu Ţara Haţegului[1], în hotarele vechilor cnezate româneşti haţegane de la Cerna şi Silvaş[2], Mănăstirea Prislop este posibil să fi fost fondată, la confluenţa veacurilor XIV-XV, aşa cum pare să sugereze o veche tradiţie istorică, indicându-ni-l drept prim ctitor pe arhimandritul Nicodim de la Tismana (1320?-1406)[3]. Prezenţa acestuia în Transilvania, între anii 1404-1405, este, de altfel, confirmată de o însemnare pe una dintre filele „*Tetraevanghelului slavon*", manuscris copiat şi miniat într-un centru mănăstiresc de către Nicodim: „*Această Sfântă Evanghelie a scris-o popa Nicodim în Ţara Ungurească în anul al şaselea al acestei goane după isihie. Socotim de la facerea lumii anul 6913 (1405)*"[4]. De altfel, un aşezământ străvechi, aflat nu departe de Prislop, este atestat încă de prin veacurile al XIII-XIV, la Plosca, în Ținutul Pădurenilor, pe firul unui afluent al Cernei. Aşa cum o arată unele date consemnate în actele emise din cancelaria Episcopiei greco-catolice blăjene la 1829, se apreciază că mănăstirea Plosca era

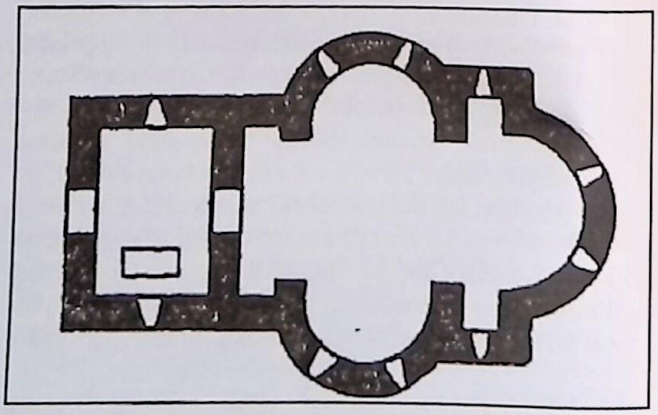

Fotografie cu Biserica de la Prislop, la finele secolului al XIX-lea, cu ocazia unui pelerinaj al Pădurenilor

mai veche decât cetatea Hunedoarei („*longe antiquis est quam castrum Hunyadense*") şi ar fi fost înzestrată cu moşii de familia Corvinilor[5]. Faptul că respectiva comunitate călugărească a funcţionat în dependenţă canonică faţă de Prislop, fiind o sihăstrie a acesteia, confirmă, în mod indirect, existenţa „pustniciei" de rit răsăritean a Prislopului mult mai devreme, poate la începutul secolului al XIV-lea, ca o ctitorie a vârfurilor feudalităţii româneşti de aici - vechii cneji români din piemontul Haţegului[6].

Până în prezent, monumentul bisericesc de la Prislop (jud. Hunedoara) nu a beneficiat de cercetări arheologice sistematice, astfel încât să fie posibilă o datare certă, fapt care a indus o largă paletă de opinii în literatura de specialitate[7]. Însă, pe teren, o serie de vestigii, ale căror urme sunt vizibile în amonte de actuala biserică, susţin existenţa unui aşezământ monahal anterior. Astfel, în timpul unei vizitaţiuni canonice din anul 1853, clericul Ştefan Moldovan observa, la faţa locului, o serie de ruine, undeva la nord de actualul monument de artă bisericească, identificate drept „*fundamentele monastirei celei vechi*"[8]. În acea locaţie, tradiţia fixează existenţa unei prime mănăstiri. Desigur, indiciile amintite anterior pot recomanda efectuarea unor periegheze autorizate, pentru o mai bună clarificare a utilităţii acelor vechi edificii medievale, bineînțeles, cu avizul de principiu al Episcopiei Devei și Hunedoarei.

Fără a ne focaliza asupra istoriei acestei obşti

Planul triconc al bisericii Prislop

monahale, menționăm că a doua întemeiere a Mănăstirii Prislop (jud. Hunedoara) se datorează Domniței Zamfira, fiica domnitorului Țării Românești - Moise Vodă, refugiată și căsătorită în Transilvania, care în anul 1564, a edificat aici un nou așezământ, așa cum grăia o inscripție ulterioară: „*s-au zidit din temelie de doamna Zamfira*”[9]. Fondatoarea de spiță domnească a și fost înmormântată în incinta bisericii monahale, fapt atestat de inscripția de pe piatra de mormânt, amplasată în prezent în pronaosul bisericii. Sub raport artistic, chiar planul triconc al bisericii mănăstirești (pătrat cu abside semicirculare alipite pe trei dintre laturi) confirmă o practică arhitectonică aflată în uz în secolul al XVI-lea, în Moravia și Muntenia, amănunt de natură să susțină o ipoteză de datare a monumentului sub patronajul domniței Zamfira[10].

În cea de-a doua jumătate a veacului al XVI-lea, Prislopul devine reședința episcopilor români ai Silvașului, începând cu Eftimie (1572-1574) și continuând cu Cristofor (1574-1579), Ghenadie (1579-1585) și Ioan de la Prislop (1585-1599)[11], căruia Mihai Viteazul îi va pregăti scaunul arhieresc la Alba-Iulia. Fixarea reședinței în acest loc din sud-vestul Transilvaniei, la granița cu Țara Românească, pune în evidență sprijinul românesc venit de peste munți, pentru a contrabalansa presiunea confesiunii reformate asupra bisericii românești. Existența unei curți episcopale la Prislop a polarizat, desigur, viața culturală pe aceste meleaguri de la limesul Ținutului Pădurenilor.

Către mijlocul secolului al XVI-lea, călugării de la Prislop căutau în van sprijin la țarul și patriarhul Rusiei, pentru a repara așezământul mănăstiresc, aflat, din câte se pare, într-o stare de degradare[12], „*în lipsuri, strâmtori și necazuri multe*”[13].

Cea de-a treia renovare a așezământului mănăstiresc de la Prislop are loc, la mijlocul secolului al XVIII-lea, pe fondul Unirii religioase cu Biserica Romei. Astfel, în jurul anului 1749, de la Blaj, vor fi trimiși, la Prislop, ieromonahii Varlaam și Nichita, pentru a reînvia viața de obște în ținuturile locuite de „Pădurenii Hunedoarei”. Sub patronajul și cu sprijinul episcopului Petru Pavel Aron, egumenul Varlaam ridică din ruină biserica și chiliile, reușește să refacă pictura și deschide o școală teologică greco-catolică aici, pentru tinerii din Țara Hațegului și Pădurenime[14]. Se pare că, pe la 1759, reparațiile la biserică fuseseră deja finalizate, așa cum suna textul unei inscripții, existente încă la începutul secolului XX: „*în zilele ... Maria Terezii, archipăstoriu țărei Măria Sa domnul Petru Pavel Aaron de Bistra la anul 7267 de la Christos 17[59]...*”[15]. Din câte o atestă unele însemnări marginale, aplicate pe o „*Psaltire*” tipărită la Alba-Iulia (1651), la Prislop a funcționat și un „scriptoriu”, unde se multiplicau sub formă manuscrisă cărțile bisericești: „*Să să știe când am venit la Prislop și m-am apucat de Psaltire, în luna dechemvrie dni 11* (an?)”[16].

Dar, în contextul fluxului și refluxului confesional de la mijlocul secolului al XVIII-lea, respectiv agitațiilor datorate lui Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara, precum și pe fondul măsurilor aplicate de generalul Adolf von Buccow, viața mănăstirească suferă o sincopă, prin incendierea mănăstirilor hunedorene de la Prislop și Plosca, în anul 1762[17].

O nouă etapă din existența fluctuantă a Prislopului se înregistrează la începutul sec. al XIX-lea, odată cu renașterea vieții de obște în aceste locuri. O serie de izvoare de arhivă, din timpul vicarului hațegan Constantin Pápfalvi, pun în evidență existența, aici, a unei școli de cantori, la 1836[18], semn că mănăstirea renăscuse din propria-i cenușă.

În primul deceniu al secolului XX, așezământul monahal de la Prislop este amplu renovat, sub patronajul episcopilor greco-catolici de Lugoj - Demetriu Radu și Vasile Hossu, așa cum o susțin documentele din arhiva vicarială a Hațegului, precum „*Zapisul episcopal*”, așezat în altarul mănăstirii, la 25 mai 1913, cu ocazia resfințirii bisericii, în care sunt reconfirmate trei dintre etapele ctitoririi Prislopului: „[...] *întemeiată de fericita Domniță Zamfira, fiica voevodului Moise Basarab, apoi înoită de egumenul Varlaam, în urmă din nou împodobită și înzestrată la stăruința Preasfinților Arhierei ai Lugojului de pe vremuri, Victor, acum mitropolit de Alba-Iulia, Demetriu, acum episcop al Orăzii-Mari, și Vasile, acum episcop al Gherlei...*”[19].

Totuși, măsurile neinspirate, adoptate de specialiștii ministerului austro-ungar de resort cultural de la Budapesta, precum pictorul Nagy Endre, au determinat ca, între anii 1910-1911, veșmântul pictural interior al bisericii (trei straturi succesive de frescă) să fie înlăturat în bună măsură, deoarece devenise friabil[20]. Astfel, cea mai mare parte din pictura murală interioară a fost pierdută iremediabil, rămânând doar un dosar documentar cu clișee fotografice, rătăcit aparent în arhivele budapestane, identificat de noi și pe care sperăm să-l putem restitui critic[21].

Până în anul 1948, așezământul de aici a reprezentat un pol al spiritualității și culturii polarizate de Biserica Română Unită cu Roma, greco-catolică, loc de pelerinaj pentru credincioșii din sud-vestul Transilvaniei și Banat. În perioada interbelică, mănăstirea s-a aflat sub păstorirea stareților: ieromonahul Leon Manu (1911-1921), egumenul Augustin Pop (1921-1940, 1944-1948), egumenul Gherasim Jurca (1940-1942, 1948), egumenul Miron Moldovan (1942-1943), egumenul Daniil Ciubotaru (1943-1944), egumenul Teodosie Bonteanu (1948)[22].

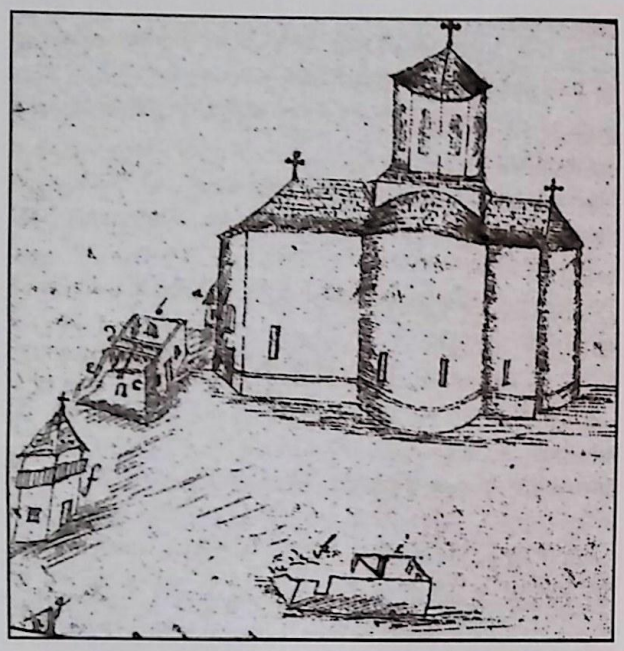
La recomandarea Comisiunii Monumentelor Istorice din România, între anii 1922-1923, s-au efectuat o serie de lucrări de renovare la biserica mănăstirii. Astfel, arhitectul hunedorean Rudolf Wagner a întreprins operațiuni de consolidare a zidurilor și temeliei, precum și o restaurare ornamentală a pereților exteriori, care a viciat mult aspectul arhitectonic inițial[23].

Pe fondul măsurilor de bolșevizare a țării, prin „*Decretul nr. 358 din anul 1948*”, Biserica Română Unită cu Roma, greco-catolică, era pur și simplu scoasă

în afara legii, fiind „unificată" cu Biserica Ortodoxă majoritară în stat. În acest context, mănăstirea Prislop urma să fie adusă *„la sânul ortodoxiei româneşti"*[24].

După anul 1949, viaţa mănăstirească de aici a fost călăuzită de *Ieromonahul Arsenie Boca*, teolog şi om de cultură de mare anvergură naţională[25].

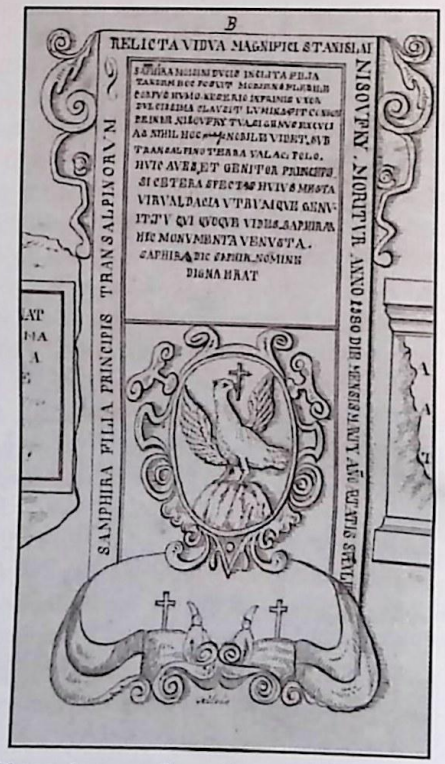
În decursul vremii, destinele Prislopului oglindesc, de fapt, firul istoriei bisericeşti a românilor din Transilvania şi Banat, între secolele XIV-XX.

Plan de situaţie al Mănăstirii Prislop, întocmit de canonicul Ştefan Moldovan

Între preocupările istoriografice ataşate acestui centru de spiritualitate şi cultură, se remarcă cele vizibile încă din Romantism (secolul al XIX-lea). O primă iniţiativă a aparţinut medicului-şef al Comitatului Hunedoara, pasionatul de antichităţi **Fodor Lugosi András**, rezident la Deva, care a cercetat biserica Mănăstirii Prislop, în deceniul al patrulea din secolul al XIX-lea.

Astfel, în *„Alma Mater Napocensis"*, la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" Cluj-Napoca, în inventarul fondului *„Colecţii Speciale"*, am redescoperit o lucrare manuscrisă, din domeniul arheologiei şi „antichităţilor", având proporţii consistente, cotată sub numărul *MS 754. De facto*, este vorba despre 7 caiete tip registru, format A3, provenind din vechiul patrimoniu al Muzeului Transilvănean (*Erdelyi Muz. Egyl. Könivtára*), cota veche nr. XI 2729, a căror paternitate este mărturisită de eticheta aplicată pe mucavaua coperţilor: *„Lugosi Fodor András"*[26]. O însemnare dactilografiată sub chenarul etichetei de titlu, cu rol de *„Ex libris"*, mărturiseşte faptul că, anterior intrării manuscrisului în patrimoniul Muzeului Ardelean din Cluj, acesta a făcut parte din biblioteca clujeanului Hanz Gyorgy[27]. Însă, o notă de proprietate mai veche este de natură să indice veriga lipsă a traseului acestei lucrări inedite, de la autor şi până în actuala locaţiei biblioteconomică. Chiar pe prima contrapagină a volumului I, a fost aplicată o mică vignetă, cu următorul text: *„Fodor Aloisia Gálffi Istváné"*[28]. Aceste amănunte vădesc faptul că fiica autorului, Fodor Aloisia, care era soţia lui Gállfi István, deţinea manuscrisul tatălui său. Se pune întrebarea asupra datării acestei însemnări olografe? O investigaţie de teren în necropola comunităţii calvine din Deva, precum şi cercetând matricolele Parohiei Reformată Calvină de aici, atestă cu certitudine că *Fodor Aloisia*, fiica de sânge nobiliar a lui *„nemes Lugosi Fodor Csalad Sirboltja"*, a murit în anul 1857[29]. Prin urmare, cele 7 caiete manuscrise le moştenise de la tatăl ei, anterior anului 1857. Aprofundând studiul manuscrisului MS 754, vom avea surpriza să descoperim, în volumul al III-lea, titlul complet al lucrării: *„Erdelyi Ritkaságai és természeti nevezetes ségei irták Dr. Fodor András á Romai Archaeologiai Társaság Levelező, és Brúz Lajos"*[30]. Iată că, în voluminosul manuscris, fuseseră consemnate *„Raritäţi naturale remarcabile din Ardeal"*, prin condeiul *„medicului Fodor András, (membru) corespondent al Societăţii de Arheologie Romană"* şi al lui Brúz Lajos, medic, chirurg, farmacist şi recunoscut francmason hunedorean. Lucrarea nu este datată vizibil, dar, în interiorul manuscrisului, apare consemnat anul 1848, alături de datele autorilor, de unde se poate deduce că textul fusese redactat începând cu acel an[31]! Prin urmare, tragem concluzia că manuscrisul a fost eronat fişat în cartoteca fondului *„Colecţii Speciale"*, deoarece acesta are doi autori, respectiv Lugosi Fodor András şi Brúz Lajos! De asemenea, în evidenţele B.C.U. Cluj, manuscrisul este înregistrat „fără an", pentru ca la o examinare atentă, să rezulte că acesta datează din anul 1848!

Piatra de mormânt a Domniţei Zamfira – desen de Lugosi Fodor Andras

Pe lângă faptul că practica medicina, fiind şi medic şef al Comitatului Hunedoara[32], *Fodor Lugosi András* avea o pasiune asiduă pentru artă, teatru şi antichităţi. Consistentul manuscris „*Rarităţi naturale remarcabile din Ardeal*" se dezvoltă în şapte volume, totalizând 493 file (986 pagini)[33], şi reprezintă un repertoriu.

Ultimele două volume (VI şi VII) conţin ilustraţiile-anexă ale lucrării. Figurile au fost ordonate pe localităţi şi numerotate, astfel încât să poată fi corelate cu prima parte a manuscrisului. Constatăm că desenatorul dovedeşte talent şi o bună aplicaţie plastică pentru reproducerea grafică a obiectelor ori a subiectului desenat.

Răsfoind aceste caiete-manuscris, putem remarca interesul faţă de Biserica monument istoric a Mănăstirii Prislop - Silvaş. Pe astfel de coordonate, autorul principal, Lugosi Fodor András, este cel dintâi autor care desenează şi transcrie „fotografic" inscripţia funerară de pe mormântul *Domniţei Zamfira*, cea de-a doua fondatoare a mănăstirii, însă, fără a o tălmăci[34]! În acest caz, pe filiera restituirilor din aria epigrafiei medievale hunedorene, Monseniorul Protonotar Apostolic Iacob Radu a fost acela care, mai târziu, a tradus şi publicat, într-o lucrare de istorie ecleziastică hunedoreană, puţin cunoscută acum, - „*Inscripţia de pe mormântul Domniţei Zamfira de la Mănăstirea Prislop*"[35]. După un îndelungat timp de la acele preocupări de diseminare a unor informaţii epigrafice conexe Mănăstirii Prislop, în prezent, constatăm cu tristeţe, că inscripţia funerară a principesei române Zamfira Moisini este drapată în faţa pelerinilor şi turiştilor!

De asemenea, eruditul şi iniţiatul iluminat devean Lugosi Fodor András a reprodus „*Tabloul votiv*" aplicat *in fresco* pe un perete din naosul bisericii, aşa cum se înfăţişa în deceniul patru al secolului al XIX-lea[36]. Aceste două copii manuscrise, rămase inedite până acum, le vom publica în studiul de faţă, gândindu-ne că imaginea lor a rămas doar în amintirea pioasă a Pădurenilor de odinioară.

În compoziţia scenei votive de la Prislop, copiată de medicul şef Lugosi Fodor András, fuseseră reprezentate cinci personaje: un episcop (?), trei călugări (simbolizând obştea monahală) şi o femeie încoronată cu o diademă princiară (Domniţa Zamfira Moisini), principesa şi egumenul ţinând în mâini Chivotul, care reproduce macheta bisericii, aşa cum se prezenta în veacul al XVI-lea. Această reprezentare plastică inedită a bisericii de obşte de la Prislop ar putea constitui un reper „martor" al unor viitoare restaurări aplicate monumentului, mai ales că, în prezent, biserica este renovată cam „după ureche"!

Analizând acelaşi desen inedit, în partea dreaptă a principesei ctitore, vom observa că apare un ierarh purtând cârja episcopală în mâini – probabil chiriarhul Eftimie, fapt care, sub aspect iconografic şi semiotic, sugerează funcţionarea la Prislop şi a unei reşedinţe episcopale româneşti, la mijlocul secolului al XVI-lea[37]. Rămâne de luat în seamă şi ipoteza potrivit căreia episcopul din scena votivă să fi fost chiar Petru Pavel Aron, ţinând cont că biserica, basilitană în epocă, a fost repictată în anul 1759, iar în pisania de atunci, subsidiară scenei votive, fusese pomenit acest ierarh greco-catolic[38]. Ceea ce arată că nimeni nu ar fi „demolat cu tunurile" mănăstirea!

De notat că, medicul devean Lugosi Fodor András nu a transcris niciun text fundaţional aferent scenei votive, respectiv Pisania, semn că nu ar fi avut cunoştinţe de paleografie chirilică, spre a fi în măsură să le descifreze. De altfel, este posibil ca, în 1848, pisania să nu mai fi fost vizibilă, ţinând cont că, în jurul anului 1847, se aplicase o spoială de var peste pictura interioară[39]. În schimb, şase decenii mai târziu, în anul 1909, vicarul foraneu Iacob Radu, împreună cu pictorul Octavian Smighelschi, au decopertat acel strat de var, scoţând în evidenţă inscripţia asociată scenei votive. Aşa după cum relata cel dintâi, „*Cu aceea ocaziune, încercând să radem stratul de var ce acoperea pictura, s-au aflat icoane destul de frumoase şi deasupra uşei de intrare din pridvor în naia bisericei, am dat de urmele unei inscripţii, care apoi, în anul următor s-a cetit întreagă, fiind de cuprinsul următor: «+Această Sfântă Mănăstire Hramul Sfântului Ioan Bogoslov s-au zidit din temelie de blagocestiva şi creştina Doamnă Samfira fata blagocestivului Domn Io Moise voevod Basarab din Bucureşti la anul 7072, iar acum cu ajutorul Celui în Troiţă slăvit Dumnezeu s-a zugrăvit toată precum se vede cu bunăvoinţa şi cheltuiala acestor numiţi Varlaam ieromonah Toplita, ucenicul mieu Mihail şi Sl.... feciorul popei Balint şi Teodosie.... fiind în mănăstire şi Metodie monah şi Nichita monah în zilele.... împărăteasa Maria T(e)rezii, Arhipăstoriu ţării Măria sa domnul Petru Pavel Aron de Bistra la anul 7267 de la Hristos 1759 Martie 13 zile fiind zugravi popa Simeon fecior.... popa.... Piteşti şi ucenicul mieu Niculae»*"[40].

Contribuţia lucrării „*Rarităţi naturale remarcabile din Ardeal*", datorată iniţiativei pasionate a unui nucleu de intelectuali din Deva, sub coordonarea medicului chirurg şef al Comitatului Hunedoara Lugosi Fodor András, cunoscut colaborator al pionierilor arheologiei transilvane - M. J. Ackner şi J. F. Neigebaur[41], rămâne cu atât mai importantă, cu cât, aproape întreaga pictură interioară a monumentului s-a deteriorat în timp, pierzându-se definitiv în urma renovărilor de la începutul secolului al XX-lea. Contribuţia sa indubitabilă, pe coordonatele istoriei artei, rămâne aceea că ne-a transmis „Tabloul votiv al Mănăstirii Prislop din veacul al XVI-lea", care, altfel, ar fi rămas pierdut în mod iremediabil!

Note bibliografice:

1. Iacob Radu, *Istoria Vicariatului greco-catolic al Haţegului*, Lugoj, 1913, pp. 63-64.

2. Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Ţara Haţegului*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, 1988, pp. 245-246.

3. Ştefan Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 103.

4. Ion Radu Mircea, *Cel mai vechi manuscris miniat din Țara Românească: Tetraevanghelul popii Nicodim (1404-1405)*, în „Romanoslavica", an 13, 1966, pp. 203-221.

5. * * *, *Diecesa Lugojului. Șematism Istoric – publicat sub auspiciile P.S.S. DD. Dr. Demetriu Radu, Episcop greco-catolic de Lugoj, pentru Jubileul de la Sânta Unire de 200 ani, de la înființarea aceleiași Diecese de 50 ani*, Lugoj, Tipografia Ioan Virányi, 1903, p. 452; Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, p. 101.

6. Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, p. 246.

7. Istoricul de artă Virgil Vătășianu plasează datarea monumentului bisericesc de la Prislop, fie între anii 1404-1405, fie mai târziu, în anul 1564. Virgil Vătășianu, *Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească" S.A., 1930, p. 65.

8. Ștefan Moldovan, *Vizitațiuni canonice în Țara Hațegului (1852-1885)*, Camelia Elena Vulea, Luminița Wallner Bărbulescu - editori, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, pp. 206-207.

9. Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, p. 244.

10. Virgil Vătășianu, *Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara*, pp. 134-135.

11. Augustin Bunea, *Prislop*, articol în *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, tom III, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Krafft, 1904, p. 673.

12. Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile Bisericii românești cu Rusia, în veacul XVII*, extras din „Analele Academiei Române", Seria II, Tom XXXIV, Memoriile Secțiunii Istorice, București – Leipzig – Viena, 1912, pp. 11-16, 45, 77-81.

13. *Ibidem*, p. 80.

14. Augustin Bunea, *Prislop*, articol în *loc cit.*, p. 673.

15. Iacob Radu, *Pe urmele lui Nicodim, note de călătorie. De la Hațeg la Prislop – Prin Silvașuri – Recepțiune în lunca mănăstirei – Mormântul Zamfirei*, în „Răvașul. Revistă culturală ilustrată", Cluj, an VIII, 1910, nr. 9-10, pp. 311-312.

16. Rodica Popescu, *Tipărituri de al Bălgrad în colecțiile Bibliotecii Academiei Române*, în „Apulum", Alba-Iulia, XVIII, 1980, p. 259.

17. Augustin Bunea, *Prislop*, articol în *loc cit.*, p. 673.

18. Iacob Radu, *Istoria Vicariatului greco-catolic al Hațegului*, pp. 89-90.

19. *Ibidem*, pp. 94-97, 384.

20. Virgil Vătășianu, *Vechile biserici de piatră românești din județul Hunedoara*, pp. 53-54.

21. Pe această cale, țin să-i mulțumesc tatălui meu, istoricul Dorin Petresc, pentru călăuzirea în depistarea acestui inedit și neprețuit fond documentar, pe care noi îl vom publica critic.

22. Eugen Pavel, *Contribuții la bibliografia periodicelor românești*, în „Sargetia", Deva, XIV, 1979, p. 717; Mircea Păcurariu, *Istoria Mănăstirii Prislop*, ed. a II-a, Arad, 2006, p. 80.

23. Rudolf Wagner, *Raport asupra cercetărilor crăpăturilor din zidul bisericii mănăstirii Prislopului din Silvașu de Sus*, în „Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția Transilvania", 1922-1923, Cluj, 1924, pp. 23-27.

24. Mircea Păcurariu, *Istoria Mănăstirii Prislop*, ed. a II-a, Arad, 2006, p. 130.

25. *Ibidem*.

26. B.C.U.L.B. Cluj-Napoca, fond *Colecții Speciale*, MS 754, vol. I-VII.

27. *Ibidem*.

28. *Ibidem*, I, fila 1

29. Însemnare pe o piatră tombală din Cimitirul comunității reformat-calvine Deva; Arhiva curentă a Parohiei Reformată Calvină Deva, *Registrul de evidență al cavourilor, criptelor și locurilor de veci*, anul 1857.

30. B.C.U.L.B. Cluj-Napoca, fond *Colecții Speciale*, MS 754, vol. III, f. 1.

31. *Ibidem,* vol. I, f. 2.

32. *Ibidem*.

33. *Ibidem*, vol. I-VII.

34. *Ibidem*, pp. 73-75.

35. Dorin Petresc, *Pozitivism și Spirit critic la istoricul Iacob Radu (1868-1932) – Teză de doctorat*, mss. Biblioteca Universității „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia, 2013, p. 356.

36. B.C.U.L.B. Cluj-Napoca, fond *Colecții Speciale*, MS 754, vol. VI, f. 66.

37. *Ibidem*.

38. Iacob Radu, *Istoria Vicariatului greco-catolic al Hațegului*, p. 96.

39. *Ibidem*. 91.

40. *Ibidem*, p. 96.

41. Hadrian Daicoviciu, Ștefan Ferenczi, Ioan Glodariu, *Cetăți și așezări dacice în sud-vestul Transilvaniei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, pp. 133-134.

Tabloul votiv de la Prislop – desen inedit realizat de Lugosi Fodor Andras